

Sunuş

Türkiye’de liberalizmin tarihi ve bugünü ile bu düşünce geleneğini temsil eden en önemli aktörleri konu alan bir çalışmada mutlaka yer alması gereken kuruluşların başında Liberal Düşünce Topluluğu’nun (Bundan sonra “LDT” veya “Topluluk” olarak kısaltılacaktır) geldiği tespiti yapmak mümkündür. LDT, Türkiye’de liberal kimliğiyle tanınmış başlıca entelektüel ve akademisyenleri aynı çatı altında bir araya getiren bir STK olduğu kadar, liberalizmle üzerine çalışmaları dolayısıyla da konumuz açısından ilgiyi hak etmektedir. Bu makale, Topluluk’un temel özelliklerini, faaliyetlerini ve liberalizm anlayışını içeriden bir bakışla ele alarak, onun Türkiye liberalizmi içindeki yerini tespit etmeye yönelik çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

LDT’nin Kuruluşu

LDT, 1992 yılının 26 Aralığında Ankara’da informal bir aydın grubu olarak kurulmuş ve Nisan 1994’te dernek statüsü alıp resmen faaliyete geçmiş olmakla birlikte, fiilen kuruluşunun tarihi daha eskiye, 1990 yılına kadar geriye götürülebilir. Kuruluş, kendisini liberal olarak tanımlayan iki akademisyenin, Atilla Yayla ve Mustafa Erdoğan’ın, Türkiye’nin fikrî ve siyasî yelpazesinde olması gerekenden çok daha zayıf bir akım veya renk olarak mevcut olan liberalizmi, felsefî ve siyasî bakımdan ayrı bir fikir ve hareket olarak etkili kılma kararının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu isimlerden kuruluş sürecine öncülük eden ve kendisini “kıdemli, istikrarlı bir klâsik liberal” olarak tanımlayan avukat ve fikir adamı Kazım Berzeg ile tanışarak onu kurucu başkan olmaya ikna eden ise Atilla Yayla’dır. Toparlayıcı ve teşkilatçı karakteriyle temayüz eden Yayla, kendisine ve fikirlerine yakınlık duyan bir grup öğrenci ve akademisyenle 1990 yılından itibaren düzenli olarak görüşmeler yapmaya başlamış ve iki yıl sonra kurulacak olan topluluğun fiilen ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kuruluşu izleyen yıllar içinde Topluluk, üye sayısı ve faaliyet türü bakımından genişleme kaydetmiş ve 1997’den itibaren de önce akademik çevrelerde, ardından da siyaseti etkileyen fikir muhitlerinde adını duyurmaya başlamış; 2000’li yıllardan itibaren de Türkiye’nin en önemli fikir hareketlerinden birisi hâline gelmiştir.

LDT’nin Kurulduğu Ortam ve Kurucuların Düşünsel Arka Planı

Turgut Özal’ın damgasını vurduğu 1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan dışa açılma, kimliklerin üstünü örten sisin kısmen dağılması ve on yıllar boyunca tabu sayılan konuların ilk kez tartışılmaya başlanması, liberal fikirlerin de yeşermesi için bir zemin oluşturmuştu. Özellikle Doğu Bloğunun çökmesi ve sosyalizmin çekici bir alternatif olmaktan çıkmasıyla, liberal fikirlerin güçlenmesi için uygun zeminin olduğu yıllar, Türkiye’de liberal etiketini kullanan entelektüellerin varlığının daha fazla hissedilir hale gelmesini sağlamıştı. Ancak bu dönemde liberalizm hala sağın içinde bir renk veya çeşit olarak biliniyor, dolayısıyla olumlu ve olumsuz anlamda sağa atfedilen niteliklerden bağımsız bir siyasi ideoloji olarak değerlendirilemiyordu. Liberal kavramı daha çok özelleştirme siyasetini savunan çevrelere atfedilen iktisadi anlamıyla biliniyor, felsefî ve siyasi boyutu iktisadi olanın gölgesinde kalıyordu. Seksenli ve doksanlı yılların Türkiye’si, değişen dünyanın postmodernizm gibi yeni akımlarını veya liberalizm gibi yeniden güçlenen akımlarını izlemeye çalışıyordu; ancak zihni donanımları büyük ölçüde soğuk savaş döneminin kaba karşıtlıklarıyla şekillenmiş olan dönemin entelektüelleri ve siyaset adamları, değişen dünyanın yeni fikirleri doğrultusunda kendi fikirlerini yeniden değerlendirmeye istekli veya muktedir görünmüyorlardı. Pek çok sağcı için liberalizm, iktisadi bakımdan kısmen kabul

edilebilir görünse de, siyasî bakımdan tehlikeli olabilecek “yabancı” bir ideolojiyi ifade ediyor; özellikle devletçi ve milliyetçi hassasiyetleri yüksek olanları içinse fazla “yumuşak” bir ideolojiyi temsil ediyordu. Türkiye solu ise, yine genellikle soğuk savaş döneminin toptancılığıyla, liberalizmi sağ blok içinde, çoğu kez faşizm gibi anti-demokratik ideolojilerden dahi ayıramadan mahkûm etmeyi tercih ediyor, hakkında kayda değer bir bilgi sahibi olmadan, ona “vahşî kapitalizmin ideolojisi” gözüyle bakıyordu. Ancak sağda ve solda bu genel atmosferden etkilenmeyen akademisyenler, siyasetçiler ve fikir adamları vardı ve onlara göre liberalizm, ister onun bağlısı olsunlar isterse de muhalifi, Batı düşüncesinde önemli bir yeri olan köklü bir düşünce geleneğini ifade ediyordu. Onlar arasından, öteden beri kendisini liberal olarak tanımlayanlarla, sağdan, soldan, İslâmî kesimden gelip, fikrî gelişim çizgilerinin o günkü aşamasında liberalizmi benimseyenler için bu ideoloji, hem Batı uygarlığının ve genel olarak insanlığın bugüne taşıdığı mirasın en olumlu yönünü ifade ediyordu hem de yaşadığımız dünyanın sorunlarına çözüm getirebilecek bir perspektif ve hareket noktası idi. İşte LDT, böyle bir felsefî ve siyasî arkaplânın ve bu yaklaşım tarzına sahip az sayıdaki entelektüelin ürünü olan bir fikir hareketi şeklinde ortaya çıktı. Bu entelektüellerin yanında, eski siyasi aidiyetlerini isim olarak koruyan, ama kişisel tecrübeleriyle farkında olmaksızın liberalleşmiş olanlar da vardı; ki onların bir bölümü de Topluluk’un kurulmasını izleyen yıllarda onunla bütünleşeceklerdi.

Liberalizm için “Aydınlanma” Dönemi ve LDT

LDT’yi kurmaya karar verenler, kabaca özetlemeye çalıştığımız böyle bir tarihi ve siyasi ortamda işe koyuluyorlardı. Ağırlıklı olarak “milliyetçi-muhafazakâr” sağdan geliyorlardı, ama aralarında sosyalist soldan, ülkücülükten, İslâmcılıktan ve diğer fikrî arkaplânlardan gelenler de vardı. İçinde bulundukları dönem de, Türkiye’de ayrı bir akım olarak liberalizmi ortaya çıkarmak için elverişli bir ortamı ifade ediyordu. Türkiye’de ilk kez bir grup entelektüel, liberal bir kimlikle ortaya çıkıyor, bu ideolojinin ülkedeki köklerini bulmaya, geçmişle an arasındaki bağı kurmaya, unutulmuş figürleri canlandırmaya ve Türkiye için evrensel anlam ve içeriğinden koparılmamış bir liberalizm inşa etmeye girişiyordu. Bu yönüyle yaşanan, liberalizm için bir “Aydınlanma” dönemi idi. Ancak onlar için bu süreç, bütün avantajlı görünümüne karşın ciddi bazı güçlükler de taşıyordu. Her şeyden önce, Türkiyeli entelektüellerin zihinsel arkaplânı, liberal olmanın asgarî şartlarını veya gereklerini kabul etmeyi ve resmî ideolojinin temel önkabûllerini reddetmeyi kolaylaştırmıyordu. Sadece iktisadî bir ilke olarak değil, ondan daha önemli olarak siyasî bir ilke olarak devletçilik sağda ve solda yaygındı; toplumun çeşitli kesimleri, bireysel ve grupsal özgürlüklerini tehdit eden yapıdan duydukları rahatsızlığı gidermenin yolunun, onu birey haklarıyla sınırlandırmaya çalışmak yerine, devleti ele geçirerek onun aracılığıyla toplumu dönüştürmekten geçtiğine genellikle inanıyorlardı. Özgürlüğün bizatihi iyi ve hiçbir siyasî ideal uğruna feda edilmemesi gereken bir değer olduğu, devletin ihlâl edemeyeceği bir bireysel haklar alanının mevcut olduğu, demokratik devletin toplumu dönüştürmek gibi bir görevinin olamayacağı ve bütün çeşitliliğiyle toplumu oluşturan bireylerin kendilerini ifade etmelerinin önündeki engellerin meşru olmadığı gibi liberal ilkeler siyaset arenasında pek revaçta sayılmazdı. Dahası, Batıdan gelen hemen hemen tüm düşünce akımları, kısa bir süre sonra bu fikrî ve siyasî ortamın etkisiyle “bize özgü”leşiyor ve demokrasi ve lâiklik örneğinde olduğu gibi evrensel anlam ve içeriğinden bir şekilde uzaklaşarak, “müesses nizam”la çelişmeyecek duruma geliyordu. Öte yandan, devletin ideolojisinin bütün siyasî akımlar üzerinde belirleyici ve dönüştürücü bir etkisi bulunuyordu ve örneğin sosyal demokrasinin Türkiye örneğinde yaşadığı sorun, onun evrensel düzeyde taşınması gereken ayırıcı vasıfları terk edip bir tür Kemalizme dönüşmesiydi. İşte LDT’nin, Türkiye’deki liberalizmin bugünü ve geleceği bakımından ifa ettiği kritik işlev bu noktada belirginleşiyordu: Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de liberalizmin bir süre sonra bir siyasî kimlik olarak fikir ve siyaset dünyasındaki yerini alacağı açıktı ve hâlihazırda kendisini liberal olarak tanımlayanlar bulunuyordu. Ancak, çoğu kez “Turgut Özal’ın prensleri”

arasında adı geçen bazı bürokratların kimliğinde somutlaşan liberalizm, ekonomide devletçiliğe karşı olmaktan ibaret olup, liberal teorinin felsefî köklerine, temel duyarlılıklarına kadar inemiyor ve dolayısıyla pratik siyasette müesses nizamın dayandığı ideolojinin etkisine açık görünüyordu. Sınıfsal kökenleri itibarıyla da o günün liberal olarak bilinenlerinin, egemen siyasi söylemin çok dışında bir alternatife yakınlık duymaması anlaşılır bir durumdu. Kısacası, Türkiye’de sosyalizmin ve sosyal demokrasinin maruz kaldığı rahatsızlık, pekâlâ liberalizm için de potansiyel bir tehlikeydi ve liberaller açısından bir tür Aydınlanma dönemini oluşturan söz konusu süreçte, onun harcını liberal doktrinin temel felsefesine uygun olarak hazırlamak, evrensel anlam ve içeriğine uygun olarak anlamak ve temsil etmek hayatî bir önem taşıyordu. Türkiye’de liberalizmin felsefî ve siyasî bir akım, söylem ve hareket olarak kurgulanmasında LDT’nin en önemli işlevi bu noktada somutlaşıyordu. Atilla Yayla’nın *Liberalizm* kitabı, bu düşünce geleneğini Türkiyeli okuyucuya hem ona katkıda bulunan Locke, Hume, Smith, Bastiat gibi başlıca düşünürlerin fikirleriyle hem de bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ile sınırlı devlet gibi temel ilkeleriyle sunan ilk çalışmaydı. Ardından, Kazım Berzeg de “anarşizm, vahşî kapitalizm, jakobenizm, Bonapartizm gibi sapmaların” liberalizmle ilgisinin bulunmadığını, liberalizmin “nazarî temelleri, tarihî gelişimi, belirli sınırları, ekonomik ve siyasi muhtevası”yla bir bütün olduğunu ve onun faşizm gibi sağdaki diğer akımlarla bir ilgisinin bulunmadığını, yine erken bir tarihte, 1993 yılında yazıyordu. Özetle LDT, Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren izlerini seçebildiğimiz, ama kendi içinde süreklilik oluşturmamış olan liberal fikirlerin ilk kez bir fikir hareketi olarak örgütlenmesinde, içeriklendirilmesinde ve liberalizmin diğer birçok ideoloji gibi egemen siyasî söylemin bir versiyonu haline getirilmesinin önlenmesinde, böyle bir çabanın gerektirdiği zorunlu bir titizlikle, tarihsel bir rol ifa etti¹.

LDT’nin Amacı, Misyonu ve Yapısı

LDT, kendisini tanıtırken kullandığı ifadelerle, çağdaş medeniyetin temelinde bulunan fikirleri anlamayı, tanıtmayı, yaygınlaştırmayı ve gerek Türkiye’nin ve gerekse dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunlara bu fikirlerden güç alarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Topluluk üyelerine göre, çağdaş medeniyetin kurucu değerlerinin ve fikirlerinin başında ise bir düşünce geleneği ve bir siyasî ideoloji olarak liberalizm gelmektedir. Onlara göre, insan hakları, hukuk devleti, anayasal demokrasi ve piyasa ekonomisi, liberal geleneğin ve bu düşünceyi temsil eden felsefenin ve pratiğin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bugün için insanlığın ve bu kapsamda Türkiye’nin tanınması gereken fikirler ve ihtiyaç duyduğu çözümler, bu zengin düşünce geleneğinde yatmaktadır. Bu temelden hareket eden topluluk, tüzüğünde faaliyet amacını “... çağdaş medeniyetin temelinde yatan fikrî geleneklerin Türkiye’de tanıtılmasını temin etmek; piyasada ekonomisi, etik, özgürlük, insan hakları, adalet, barış, eşitlik, hoşgörü, hürriyetçi demokrasi gibi insanların güven, düzen ve refah içinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine yardımcı olacak çalışmalar yapmak; vatandaşlarımızın düşünme ve muhakeme kabiliyetlerini geliştirmek için başvurabilecekleri fikrî, felsefî, empirik kaynakların oluşumuna katkıda bulunmak; dernek amaçlarına uygun araştırma ve inceleme faaliyetlerinde bulunan kimselere maddî ve manevî destek sağlamak ve buna benzer faaliyetlerde bulunmak” olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda anlatılan ve Topluluk üyelerince paylaşılan bu amaçlar doğrultusunda yapılması gereken faaliyetin türü de kuruluş sürecinde tartışılmış ve pratik siyasette bir aktör olarak yer almak yerine, faaliyetleri teorik entelektüel çalışmalarla sınırlandırmak konusunda genel bir mutabakat ortaya çıkmıştır. Bu karara göre LDT, aktif siyasetin bazı avantajları olduğunu kabul etmekle birlikte,

¹ LDT’nin kuruluşu, amacı, misyonu ve fikir dünyasındaki yerine ilişkin içeriden yapılan bir dizi değerlendirme için *Liberal Düşünce* dergisinin 28. sayısına (Güz 2002) bakınız.

Atilla Yayla'nın vurguladığı üzere, uzun vadede fikirlerin daha önemli ve belirleyici olduğuna ilişkin Hayekçi yaklaşıma paralel olarak, tercihini teorik olandan yana yapmış ve genel tarzı itibarıyla bu çizgiye bağlı kalmıştır. Bu çerçevede LDT, Türkiyeli liberallerin bir araya geldiği bir ortam oluşturmaya, bu düşünce geleneği doğrultusundaki fikri çalışmaları desteklemeye çalışmıştır. Kuruluşunu izleyen on yıl boyunca üye kaydetmek için özel bir çaba sarf etmemiş, resmî üye sayısını yıllar içinde kontrollü ve düşük hızla artırmıştır. LDT'de dernek içi görev ve pozisyonlar, daha çok bu konudaki yasal gereklilikleri karşılamaktan ibaret olup, asıl belirleyici olan yürütülen faaliyetin gerekleridir. Bu gevşek üyelik yapısının yanında, LDT'nin yakın çevresinde, yine yürütülen faaliyetin gerekleri doğrultusunda bir araya getirilebilen, ama resmî üye olmayan çok sayıda kişi vardır. Bunların çoğu akademisyen, siyasetçi, öğrenci, bürokrat ve sanatçı olup, bu yakın çevrenin dışında yer alan ve dernek faaliyetlerine entelektüel katkıda bulunmayıp daha çok dinleyici veya okuyucu olarak katılan daha geniş bir ilgili grubu da vardır. LDT'nin gevşek örgütlenmesi, onlara göre bazı dezavantajlarına rağmen, liberal bir yapının öngördüğü ilkeler bakımından tercihe şayan görülmektedir. Örneğin dernek hiçbir zaman tüm üyelerini temsil etme iddiasındaki bir imzayla herhangi bir ortak bildiri yayımlamamakta, bunu bireysel tercih konusu olarak görmekte, böylece kimse, üyesi olduğu derneğin imzasını, içeriğine bütünüyle katılmadığı bir bildirinin altında görerek rahatsızlık duymamaktadır. Bunun yerine LDT, üyelerinin kendi görüşlerini ifade etmelerine imkân veren bir platform olarak işlev görmeye çalışmaktadır.

Teorik alandaki en önemli faaliyetlerinin başında, liberal düşünce geleneğinin başlıca düşünürlerini tanıtmak, bu alandaki temel klâsikleri tercüme ederek yayımlamak vardır. Bu çerçevede Hayek'ten Locke'a, Mises'ten Bastiat'ya kadar birçok liberal filozofun kitapları Türkçe'ye kazandırılmış, ayrıca Türkiyeli yazarlarca kaleme alınan çok sayıda kitap da yayınlanmıştır. Bunlar arasında Atilla Yayla'nın *Liberalizm'i*, Kazım Berzeg'in *Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği*, Mustafa Erdoğan'ın *Demokrasi, Lâiklik, Resmî İdeoloji*'si ve Melih Yürüşen'in *Ahlâkî ve Siyasî Hoşgörü*'sü de bulunmaktadır. Topluluk ayrıca çok sayıda panel, sempozyum, kongre ve haftalık seminer düzenleyerek, liberalizmin felsefi, siyasi ve iktisadi boyutlarını tanıtmaya yönelik çalışmalarda bulunmuş; bu faaliyetler zamanla süreklilik kazanmıştır. Topluluğun en önemli entelektüel faaliyetlerinden birisi de, yaklaşık on yıldır düzenli olarak yayınladığı üç aylık *Liberal Düşünce*'dir. Bu dergiyi, yine üç aylık iktisadiyat dergisi olan *Piyasa* izlemiştir ve her iki dergi de yayımlanmaya devam etmektedir. Bu faaliyetler arasında, internet üzerinden yayın yapan *Açık Toplum* dergisinin de içinde yer aldığı bir web sayfası da sayılabilir. LDT'nin düzenlediği diğer bir bilimsel faaliyet ise, yılda bir kez yapılan *Siyaset Bilimciler ve Hukukçular Kongresi* ile *Liberal İktisatçılar Kongresi*'dir. Her iki kongrede de ilgili alanda çalışmalar yapan akademisyenler bir araya getirilerek, siyasî, hukukî ve iktisadî meseleler liberal perspektiften ele alınıp tartışılmaktadır.

LDT'nin kendisine biçtiği misyon, Türkiye'nin, tarihsel olarak mevcut olduğuna, ancak çeşitli dönemlerde kesintiye uğradığına inanılan liberal mirasını keşfetmek, Osmanlı veya Cumhuriyet dönemlerinin liberal şahsiyetlerini, onların eserlerini gün yüzüne çıkarmak ve böylece liberalizmin bu topraklardaki geçmişiyle bugünü arasındaki bağı kurmaktır. Öyle ki, LDT'nin varlığının sona ermesi durumunda bile, Türkiye'de liberal düşünce geleneği bir daha hiç kesintiye uğramayacak biçimde tesis edilecek, gelecekte kendisini liberal olarak tanımlayan herhangi bir birey, kendisini geliştirmeye ilişkin fikir yolculuğuna sermayesiz başlamayacak ve liberalizmin evrensel ve yerel temsilcileriyle, onların oluşturduğu fikrî birikimden faydalanabilecektir. Bu çerçevede Prens Sabahattin ile Osmanlı Maliye Nazırı olup, tek parti döneminde idam edilen Cavid Bey'in birer kitapları yayınlanmış olup, Sakızlı Ohannes Efendi'nin kitabının yayın çalışmaları da devam etmektedir. Ayrıca, Cumhuriyet döneminde çevrilip bir süre sonra unutulmuş olan bazı liberal klâsikler de bulunarak yayına hazırlanmaktadır. Bu kapsamda,

örneğin, 1940'lı yıllarda önemli bir bölümü Turhan Feyzioğlu tarafından tercüme edilen Hayek'in *Kölelik Yolu* adlı eseri, kalan bölümünün çevirisi Prof. Dr. Yıldırım Arsan tarafından tamamlanarak, 1995'te LDT'nin ilk kitabı olarak basılmıştır.

Liberalizm Anlayışı

Gevşek örgütlenme yapısı ve bireysel inisiyatifleri grup faaliyetinin önünde tutmaya ilişkin genel yaklaşımı, LDT içinde tek bir liberalizm anlayışının resmileştirilmesine izin vermemektedir. Topluluk içinde ana eksen klâsik liberalizm olmakla birlikte, muhafazakâr liberallikten liberteryenizme, anarko-kapitalizme kadar uzanan geniş bir iç yelpaze ve bu yelpazeyi temsil eden üyeler vardır². Öyle ki, anarşizme yakın bir liberal tahayyülü olanlar dahi, kendi içlerinde Ayn Randçı "objektivist" çizgiye yakın olanlardan, onun muhalifi Murray Rothbard'ın çizgisinde olanlara kadar çeşitli ayrımlar içermektedirler. Yine, liberalizmi İslâm ve Anadolu gelenekleriyle temellendirip, onunla çelişmeyecek biçimde anlayanlar olduğu kadar, evrimci, veya rasyonalist, seküler ve din dışı bir zeminde temellendirenler de vardır. Atilla Yayla'nın ifadesiyle LDT "geniş anlamda bir liberal fikirler federasyonudur". Bu yönüyle LDT, "liberal gelenek içinde tek bir çizgiye saplanarak bir ortodoksi yaratmaktan uzaktır". Yayla'ya göre "belki ileride daha katı liberal ekoller doğacak ve bunlar arasında bir rekabet olacaktır; ama LDT bugünkü hâliyle bütün liberal ekollerin temsilcilerini bünyesinde barındırmaktadır" (Yayla, 2003: 122, 114).

LDT'ye göre liberalizmin felsefi, siyasi ve iktisadi boyutları birbirinden ayrılamaz. Bu anlamda, sadece siyasi liberalleşmeyi, sivil ve siyasi haklar alanının genişletilmesini, düşünce ve ifade hürriyetini savunmak, özgürlüğe sağlam bir zemin oluşturmak için yeterli değildir. Bunları yaparken, aynı zamanda bireyin iktisadi özgürlüğünün de güvence altına alınması, örneğin mülkiyet hakkının tanınması ve devlet müdahalesine karşı korunması zorunludur. LDT'nin bu yaklaşımı, klasik liberalizmin "ekonomik özgürlük olmadan siyasi özgürlük güvenceye alınmış olmaz" ilkesinin bir yansımasıdır. İnsan haklarının "hayat, hürriyet ve mülkiyet" şeklindeki Locke'çu formülasyonuna paralel olarak LDT, özgürlükleri savunan veya savunduğunu iddia eden birçok organizasyondan farklı olarak, açıkça ve adını vererek mülkiyet hakkını da temel bir insan hakkı olarak savunan ender (belki de tek) STK'dır. İktisada yaklaşımını Virgina, Chicago ve Avusturya iktisat okulu gibi çeşitli kaynaklardan beslenerek oluşturmaya çalışan LDT, devletin ekonomideki yeri konusunda da, refah devletçi, Keynezyen veya müdahaleci yaklaşımlara karşı, klasik liberal olandan "ultra minimal devlet"e veya "laissez faire" ciliğe kadar uzanan yaklaşımlara ilişkin bir iç farklılaşma arz etmektedir. Onlara göre devletin ekonomideki yerinin büyümesi birey özgürlüğüne yönelik tehdittir ve devletin bireyin geçimine, sağlığına, eğitimine, sanattan yararlanmasına ve diğer beşeri etkinliklerine maddi katkıda bulunması, devletin işgal ettiği alanların bireysel özgürlükler aleyhine genişlemesini de beraberinde getirecektir. Anayasal iktisat konusundaki ısrarlı vurguları bu endişeden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede serbest piyasa sistemi ile özgürlükler arasındaki ilişkiyi vurgulayan LDT, ülkede ve dünyada serbest piyasayı, serbest ticareti ve serbest rekabeti bir bütün olarak savunmakta ve bu kurumlarla insan hakları arasındaki teorik ilişkiyi kendi içinde tutarlı biçimde sunmaya çalışmaktadır. Liberal düşünce ve

² Bu bağlamda LDT'nin içindeki bazı isimlerden yola çıkılarak onun 80'li yıllardaki *Yeni Forum* Dergisi çevresiyle ve bu çevrenin odağındaki isim olan Aydın Yalçın'la ilişkilendirilmesi yanıltıcıdır. *Yeni Forum*'un, Topluluk üyelerinden sadece birkaçının entelektüel geçmişinde bir yeri olmuştur. LDT üyeleri arasında Prof. Dr. Atilla Yayla ve Prof. Dr. Mustafa Erdoğan gibi geçmişte bu çevrede bulunmuş isimler yer alsa da, Aydın Yalçın'ın çoğu kez liberal kimliğini gölgede bırakan milliyetçi ve Kemalist duyarlılıkları, bugün LDT'nin içindeki renklerden birisi bile sayılamayacak ölçüde belirsizdir. Pek çok LDT üyesi, kendileriyle Prof. Yalçın ve *Yeni Forum* arasında herhangi bir mantıklı entelektüel ilişkiyi reddetmektedir.

piyasa dergileriyle Açık Toplum'daki yazılardaki ortak tema, kota, vergi, tarife gibi yollarla piyasaya müdahalenin hem ahlaki bakımdan yanlış ve adalete aykırı olduğu, hem de pratik olarak uzun vadede istenenin tam tersi iktisadi sonuçlar ortaya çıkaracağıdır (Liberte yayınlarından Russell Roberts'ın *Tercih*'i, korumacılığın roman formundaki güçlü bir eleştirisidir). LDT'nin siyasi ve iktisadi boyutuyla liberalizmi savunurken tutarlı olmaya ve tutarlı kalmaya ilişkin hassasiyeti, onun fikir ürünlerinin iyi veya kötü, doğru veya yanlış olmasından bağımsız olarak önemli görünmektedir. Liberal bir “think tank” olarak, devletle organik ilişki içinde bulunan ve zenginliklerini devletin kendileri lehine uyguladığı kayırmacılığa borçlu olan büyük sermayenin ciddi bir maddi desteğini elde etmeye çalışmak yerine, bu sermayenin, “irticai sermaye/yeşil sermaye/anadolu sermayesi, vs” olarak adlandırılan girişimcileri, serbest piyasa sistemine ve hukuk devleti ilkesine aykırı biçimde devlet eliyle tasfiye ettirme çabasına karşı çıkması ve böylece reklam dahil onların desteğinden kendisini bilinçli biçimde mahkum kılması veya milliyetçi hassasiyetlere açıkça aykırı olarak, yerli üreticinin korunması için “kalitesiz Çin malları”na karşı önlem alınmasını önerenlere Açık Toplum'daki yazılarla muhalefet etmesi bunun örnekleri arasındadır. Aynı şekilde, çevreciliğin adeta yeni bir insanlık dini haline geldiği bir dönemde, çevre sorunlarının sıklıkla abartıldığına, çevreciliğin bir kült haline geldiğine ve bu akımı savunanların aslında devletin müdahale alanını genişletmek için çevre sorunlarını çoğu kez bahane ettiklerine ilişkin “marjinal” fikirler içeren kitaplarıyla beraber, devletin resmi ideolojisine veya toplumun egemen ahlak anlayışına aykırı kitaplarıyla da -tepki çekme pahasına- liberal teori içinde tutarlı kalmayı tercih ettiği görülmektedir.

Yayın politikasına bakıldığında da, farklı liberal ekolleri temsil eden fikirleri bir arada görmek mümkündür. Ayn Rand'dan Hayek'e kadar, birbirleriyle uzlaşması güç olan, ama liberalizm üst başlığı altında bir araya getirilen düşünür ve yazarların eserlerinin aynı anda yayımlandığı görülmektedir. LDT üyeleri, dokunulmaz-devredilmez birey hakları ve piyasa ekonomisi gibi temel ilkeler ortak zemininde bu iç çeşitliliğin ve tartışmanın doğal ve yararlı olduğunu ifade etmektedirler. Böyle bir ortak zeminde buluştuktan sonra, liberalizme ilişkin farklı temellendirme biçimlerinin veya etnik, siyasî ve felsefî bakımdan farklı köklerden gelmenin sorun oluşturmadığını, tersine, zenginlik ve verimlilik kaynağı olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu çeşitlilik, liberalizmin en gerçek ve en temel ontolojik varlık olarak gördüğü bireyin sahip olduğu insan hakları ve bu kapsamda bu hakların Türkiye'deki temel ifade biçimleri üzerindeki baskılar konusunda tartışma doğuracak bir ayrışma üretmemiştir. Başka bir ifadeyle, örneğin Kürtlerin veya Müslümanların hakları söz konusu olduğunda suskun kalanlar olsa bile, bir Kürt bireyin kendi dilinde eğitim, yayın vs. hakkını veya başörtülü bir kadının öğrenim ve çalışma gibi haklarını tartışma konusu yapan bulunmamaktadır. Birçok LDT üyesi, çeşitli yazılarında, bireylerin etnik, kültürel, dinsel, felsefî, siyasî ve cinsel anlamlardaki bireysel self-determinasyon hakkının bir liberal tarafından tartışma konusu yapılamayacağını vurgulamaktadır.³ Bu genel sınırlar veya liberalizmin asgarî gereklilikleri dışında LDT herhangi bir liberalizm yorumunu olabilecek tek liberalizm türü olarak resmîleştirmemekte, onu doğal hukukçu, evrimci, rasyonalist,

³ Bu durum Türkiye'deki iki büyük ve kronik sorun, Kürt sorunu ve İslâm sorunu bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bir şekilde liberal fikirlerden etkilenen, ancak bu iki sorundan biri veya her ikisi konusunda resmi politikaya yakın olanlar, liberalizm adına “bölücülere” veya “şeriatçılara” yarayacak fikirler dile getirilmesinden duydukları rahatsızlığı ifade ederek, “LDT'nin tek bir liberalizm yorumunu benimsediği” yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır. Ancak LDT'ye katkı yapan başlıca isimlere göre bu yöndeki eleştirilere hak vermek mümkün değildir; çünkü özgürlüklerin kökenine ve sınırlarına ilişkin bazı tartışmaları liberalizm içi tartışmalar kapsamında değerlendirmek mümkünse de, onlara göre bir liberalin tanımaktan kaçınmayacağı bireysel hakları, bu çerçevede bir bireyin ana dilinde ifade hakkını veya kılık kıyafet özgürlüğünü tartışma konusu yapmanın çelişki ve dolayısıyla “liberalizme aykırı” görülmesi meşrudur.

dinî veya seküler biçimde temellendirenlere katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede herhangi bir liberalizm anlayışının Topluluk içinde ana akım haline gelmesinin önü açık görünmektedir.

Pratik Siyaset ve Liberal Demokrat Parti

Gevşek üyelik bağı, dernek üyelerinin pratik siyasetteki farklı tutum ve aidiyetlerini de açıklamaktadır. Topluluk içinde Liberal Demokrat Parti'ye oy verenlerden herhangi bir siyasî partiyi benimsemeyenlere, ANAP, AK Parti, DYP ile BBP ve DEHAP gibi birbirinden oldukça farklı siyasi parti tercihleri olanlara kadar zengin bir çeşitlilik bulunmaktadır. Topluluk üyeleri, içinde yer aldıkları veya destek verdikleri partilerde liberal politikaları destekleyecek bir potansiyel olmasına ve varsa bunu geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bununla birlikte Topluluk, pratik siyasette herhangi bir siyasî partiyle organik bir bağ kurmamaya, ama geniş bir yelpazede, liberal potansiyeli zayıf olanları da dahil, olabildiğince çok sayıda ve çeşitte siyasî partiyle iletişim içinde bulunmaya özen göstermektedir. Bu ilişki veya iletişim, siyasî partileri liberal bir perspektife yöneltmeyi, siyasi tartışmayı hürriyet, adalet ve barış gibi liberal değerler doğrultusunda yönlendirmeyi, TBMM'den geçen kanunların birey haklarına, serbest piyasa ekonomisine ve hukukun üstünlüğü ilkesine aykırı olmamasını sağlamayı, kısaca, karar verici konumda olanları etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede LDT siyasi partilere yönelik eğitim programları düzenlemekte, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve piyasa ekonomisi gibi konularda parti yöneticilerinde veya üyelerinde bir bilinç oluşturmaya çalışmaktadır.

LDT'nin siyasi partilerle bütünleşmeme konusundaki hassasiyeti, hiç kuşkusuz onlar arasından bazılarına daha fazla yakınlık duymasına veya daha fazla işbirliği yapmasına engel oluşturmamaktadır. Ancak bunlar arasında Liberal Demokrat Parti'ye çok özel bir yakınlık olması beklenirken, pratikte durum her zaman böyle olmamıştır. Topluluk üyeleri, LDP'ye yönelik çok sayıda eğitim programı düzenlemiş olmalarına rağmen, partinin kurucusu ve bir dönem liderliğini yapmış olan Besim Tibuk dışındaki kadronun -birkaç istisna- liberal felsefeyi özümsememiş ve dolayısıyla Türkiye için tutarlı bir liberal alternatif siyaset inşa etmekten uzak olduğunu düşünmektedirler. Kurulduğu dönemde “liberal” etiketini taşıyan bir partinin Türkiye siyaset sahnesine çıkmasından heyecan duyan Topluluk üyeleri, zaman içinde bu partinin kolaylıkla CHP veya MHP gibi partilerde de yer alabilecek bir kadrodan oluştuğuna kanaat getirerek, önce bu anlayışı değiştirmeye uğraşmışlar, söz konusu kadro ile liberalizm arasındaki mesafeye işaret eden yazılı ve sözlü eleştiriler getirmişler, partinin bu kadro ve onların ürettiği politikalarla Türkiye'de liberalizmin hiçbir zaman kitleselleşecek bir düzeye ulaşamayacağını ifade etmişler ve geçen yıllar içinde partide olumlu yönde bir değişimin çok mümkün olmadığına karar vererek daha mesafeli durmayı tercih etmişlerdir.⁴ LDT üyelerine göre, eleştirileri seçimlerle sınanmış ve partinin marjinalleşme eğilimi sürmüş olmasına rağmen kayda değer bir değişim söz konusu olmamıştır. Her şeye rağmen LDT içinde genellikle sempatiyle bakılan Besim Tibuk'un parti başkanlığından ayrılmasını izleyen süreçte ilişkiler daha fazla soğumuş ve LDP diğer partilerden farksız bir parti olarak algılanmaya başlamıştır.

⁴ LDP'nin yüzde birin altında oy almasının sebepleri tartışılabilir. Ancak daha az tartışmalı olan, bu partinin kitlelerle organik bir ilişki kurabilecek bir kadroya sahip olmadığıdır. Partiye üye olanların çoğu, iktisadî liberalizme bir şekilde yakınlaşmış, örneğin özelleştirmenin “iyi bir şey” olduğuna kanaat getirmiş, ancak liberalizmin siyasî boyutu söz konusu olduğunda, özellikle de liberal ilkeler çerçevesinde Türkiye'nin somut sorunları konusunda tutum belirlemeye geldiğinde, kolaylıkla resmî söylemi tekrarlayan bireylerden oluşmaktadır. Sınıfsal kökenleri itibarıyla da liberal açılımlara ihtiyaç duyan kitlelerle bir mesafenin mevcut olduğu ve bu mesafenin söz konusu kitlelerin duyarlılıklarını algılamayı güçleştirdiği gözlenebilir.

28 Şubat Süreci veya LDT'nin “Kalkış” Anı

LDT'nin çalışma alanı olarak tercihini teoriden yana kullanması, gündelik siyasetten uzak durma çabası ve siyasî pratikle mesafeli bir konumda kalma kaygısı, ülkenin içinden geçtiği siyasî çalkantı dönemlerinde bir ölçüde terk edilmiştir. Özellikle 1997 yılındaki muhtıra ile başlayan 28 Şubat sürecinde, pratik siyasetle doğrudan ilgilenmemeyi öngören tutum çeşitli şekillerde tartışılmış ve sivil ve siyasî hakların anayasal yetkilerini aşan güçlerce tahrip edilmesi tehlikesine karşı Topluluğun sadece liberal siyasetin genel ilkelerini vazetmekle yetinemeyeceği, özgürlüğü ihlâl edilen kesimlerin haklarını savunmak da dahil olmak üzere, militarizmin ilerleyişine karşı açık bir entelektüel mücadele de vermesi gerektiği yönünde genel bir irade ortaya çıkmıştır. Bu anlamda 28 Şubat, LDT'nin sadece liberal akademisyenlerin buluşup teorik konuları tartıştıkları bir fikir plâtfomu olmanın ötesine geçebilmesi bakımından bir dönüm noktası ve kurumsal olarak “rüşünü kanıtladığı” bir kalkış anı olmuştur. Gerçekten de, LDT'nin Türkiye siyasî düşünce geleneğindeki yerini pekiştirmesi ve onun “savunduğu fikirlerde samimi” olduğuna ilişkin kanaatin yaygınlaşması, bu süreçte susmayı veya süreçle eklemlenmeyi tercih eden birçok sivil toplum örgütünden farklı olarak ve kimi zaman egemen irade tarafından hedef alınan kesimlerle özdeşleştirilme tehlikesini de göze alarak, liberal değerleri somut siyasî pratikte söz konusu iradeye karşı da savunabilmesine bağlı olmuştur.

LDT üyelerinin yazdıklarına bakıldığında 28 Şubat sürecinin özetle şu biçimde değerlendirilmiş olduğunu görmek mümkündür: 28 Şubat, anayasal yetkilerini aşan güçler tarafından siyasete müdahale edilerek, serbest seçimle oluşmuş bir hükümetin meşru olmayan yöntemlerle yıkılmasını ifade etmektedir. Burada sorun, müdahaleci güçler tarafından iddia edildiği gibi, lâiklikle şeriat arasında değil, demokrasi ve hukuk devleti ile ara rejim arasında bir tercih yapma sorunudur. Müdahaleye sessiz kalmak, sahip olduğumuz sınırlı özgürlüklerin de aşınmasına, siyaset kurumunun tahrip edilmesine ve her müdahalede olduğu gibi belirli bir kesimin iktisadi değerlere haksız ve adaletsiz biçimde el koymasına yol açacaktır. Yapılması gereken, liberal değerleri kategorik olarak herkes için savunmak, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti gibi çağdaş uygarlığın temelini oluşturan değerlerin lâiklik bahanesiyle ortadan kaldırılmasına göz yummamak ve bazı kesimlerin siyasî ve iktisadî güç elde etmek için oluşturmaya çalıştıkları “iç düşman” illüzyonunu reddederek, bireysel özgürlüklerin çiğnenmesine karşı çıkmaktır. Bu karşı çıkış, pratikte liberal fikirleri paylaşmayanların (bu süreçte “irticacıların”) haklarının da savunulmasını gerektirdiğinde, bundan kaçınılmaması gerekir. Çözüm, korkulara teslim olarak, zaten sorunlu olan Türkiye demokrasisini tahrip etmek değil, daha fazla özgürlükle onu sağlamlaştırmak olmalıdır.

Bu dönem, LDT'nin, özellikle de onun en tanınmış üyelerinden Anayasa Hukukçusu Profesör Mustafa Erdoğan'ın, 28 Şubat müdahalesine karşı açık bir tutum alarak, bu süreçte yapılanların hem odağında insan hakları nosyonunun yer aldığı evrensel hukuka ve hukukun üstünlüğü ilkesine, hem de pozitif hukuka aykırılığını ortaya koyan çalışmalarıyla ülke gündeminde belirgin bir etkide bulunmaya başladığı dönemdir⁵. Hiç kuşkusuz 28 Şubat sürecinde ısrarlı bir biçimde

⁵ Onun 28 şubat militarizmine sadece sağlam bir hukuk mantığıyla değil, aynı zamanda özgürlükçü bir perspektifle yönelttiği eleştiriler, süreci meşrulaştırmaya veya kendi suskunluklarını bir şekilde izah edebilmek için yapılanların “kitaptaki yerini bulmaya” çalışan akademisyen ve hukukçu çoğunluğuyla belirgin bir kontrast oluşturuyor ve hem sürecin sahipleri hem de kurbanları tarafından farkedilmesini sağlıyordu. Prof. Erdoğan'ı, zor bir zamanda ifa ettiği bu işlevden dolayı Ali Fuat Başgil'le kıyaslayanlar olmuştur. Kıyas konusunu bir yana bırakacak olursak, Türkiye'de darbe, muhtıra ve ara rejim dönemlerinde açıkça “bu yapılanlar hukuka aykırıdır” diyen ve bunu yüksek sesle söyleyen anayasa hukukçusu bulmanın güç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Mustafa Erdoğan'ın bunu “mürteci” olarak algılanma pahasına yapmış olması da ayrıca önemli ve saygıdeğer görünmektedir.

özgürlükleri savunan diğer bireyler ve sivil toplum örgütlerinin uğratıldıkları baskılar LDT'ye de ulaşmış; bazı köşe yazarları tarafından hedef gösterilmesinin ardından tehdit mesajları gönderilmeye başlanmış, bazı LDT üyeleri hakkında TCK'nın 159. maddesinden hapis istemiyle davalar açılırken, LDT'den sürece muhalefetin başlıca aktörü Mustafa Erdoğan da Anayasa Mahkemesi'nin Fazilet Partisi'nin kapatılması kararını hukukî yönden eleştiren bir yazısından dolayı, mahkeme üyelerine hakaret ettiği gerekçesiyle, *Liberal Düşünce* dergisiyle birlikte, kendisi tarafından karşılanması mümkün olmayacak ölçüde astronomik rakamlarla tazminata mahkum edilmiştir. LDT'lilerin, 28 Şubat'a İslâmcıların karşı çıkışından farklı bir zeminden ve farklı bir düşünce geleneği –liberalizm- adına muhalefet etmelerinin, onları İslâmcıların ve dindar/muhafazakâr kesimlerin uğratıldıkları baskılardan masun kılmaya yetmemesinin temel sebebi, Topluluk üyelerine göre, egemen iradenin kurbanını yalnızlaştırma ve yapılanları bir lâik-İslâmcı çatışması olarak gösterme politikasını sekteye uğratmasından kaynaklanmış olmalıdır.

28 Şubat süreci, LDT'nin tüm üyeleri tarafından aynı biçimde değerlendirilmemiş ve bu dönemde egemen propagandadan etkilenerek siyasî rejimin ve dolayısıyla kendi hayat tarzlarının tehdit altında olduğuna inanan veya başka kaygılarla Türkiyeli entelektüellerin genel tutumuna uyarak müdahaleye karşı sessiz kalmayı tercih eden bazı üyeler, süreç içinde yavaş yavaş Topluluk ile ilişkilerini soğutmayı tercih etmişlerdir. Ancak LDT'nin liberal bireycilik ilkesine dayalı olarak, kurumsal olarak herhangi bir kampanyaya katılmaması ve örneğin tüm üyeleri kapsayıcı ortak metinlere imza atmama kuralı, bu süreçte açık bir tartışma veya kopuşa ihtiyaç bırakmamıştır. Bununla birlikte, LDT'nin kurucu unsurlarını oluşturan ve aynı zamanda fiilen de sürekli olarak Topluluk'ta bulunan en bilinen isimlerinin 28 Şubat'a muhalefet etme hususunda hemfikir olmaları, bu süreçte Topluluk'un açık bir biçimde anti-militarist cephede kalmasını mümkün kılmıştır⁶.

28 Şubat'ta, solda ve milliyetçi sağda yaygın olarak yapıldığı gibi müdahaleden yana görüş beyan etmeyi veya “lâik cephecilik” yapmayı tercih etmese bile, en azından müdahaleyi görmezden gelen bireylerden ve gruplardan farklı olarak LDT'nin bu konuda açık bir taraf olması, onun faaliyetlerini güçleştirici bir sorun oluşturmakla birlikte, savunduğu fikirlerin kitleselleşmesini ve onun düşünce ürünlerinin başta sürecin mağdurları olmak üzere, toplumun birçok kesimi tarafından itibar görmesini de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda 1997 ve sonrası, LDT'nin yayımladığı dergi ve kitapların önceki döneme kıyasla daha çok ilgi görmeye başladığı, düzenlediği panel, sempozyum ve diğer etkinliklere katılımın belirgin bir biçimde yoğunlaştığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu ilgi, zamanla, içinde ağırlıklı olarak sürecin mağdurlarının yer aldığı müdahale karşıtlarıyla, sivil duyarlılıkları belirgin üniversite öğrencilerinin liberalleşmesini de beraberinde getirmiş görünmektedir. Özellikle devletin ekonomiye müdahale ederek dezavantajlı kesimler lehine gelir transferi yapması gibi refah devletçi politikalara taraftar olan dindar, muhafazakâr veya İslâmcı bireyler, bu süreçte liberalizmin insan hakları, hukuk devleti ve siyasî özgürlüklere ilişkin fikirlerinin yanında, piyasa ekonomisi, serbest teşebbüs ve prosedürel adalet

⁶ 28 Şubat sürecinde çoğu kez tek kişilik, alışılmamış türden sivil itaatsizlik eylemleri yapan, örneğin başörtüsü yasağını protesto etmek için başını örten ve bu yüzden Star televizyonunda “İşte başını örtenler arasındaki kışkırtıcı erkek” şeklinde bir habere de konu olan LDT üyesi Ali Saral, o dönemdeki tutumlarını şöyle ifade etmektedir: “Biz özgürlükleri pazarlık etmeden, herkes için savunduk. Liberal fikirlerin pratikteki karşılığını görmezden gelmedik. Başörtülü kadınların haklarını savunurken, onlardan bize benzemelerini şart koşmadık. Birileri bizi de ‘gerici’ sanacak diye, onlar lehine iki söz söylemek için önce bir sürü aşağılamadık. Biz dini değil, din özgürlüğünü savunduk. Solun yaptığı gibi müdahaleyi görmezden gelmedik veya ‘biz şunları savunurken siz nerdeydiniz?’ diye sormadık. Soldaki darbe şaşakçılığı geleneğine benzer kötü âdetlerin liberaller arasında da yerleşmemesi için müdahaleye karşı çıkmamız ve ahlâkî olanı tercih etmemiz zorunluydu.”

gibi iktisadî fikirleriyle de tanışmışlardır. Başka bir ifadeyle, liberalizmin iktisadî boyutunu benimsemeleri, siyasî boyutunu benimsemeye başlamalarından sonra gelmiştir.

Türkiye'nin Siyasî Sorunları ve LDT: Kürt Sorunu, Gayrimüslimler ve Diğerleri

Türkiye'nin belirli aralıklarla içinden geçtiği darbe veya dolaylı müdahale dönemlerinden birisinin, 28 Şubat'ın yaşanmış olması ve bu kez müdahalenin öncekilerden farklı olarak zamana yayılmış olması, ihlallerin de uzun süreli olması sorununu beraberinde getirmiş, dolayısıyla diğer birçok demokrasi yanlısı STK gibi LDT'nin bu alandaki özgürlük savunusu geniş bir zamana ve zemine yayılmıştır. Müdahalenin niteliğinden kaynaklanan bu durum, seküler duyarlılıkları fazla olan kesimlerde, LDT'nin ağırlıklı olarak dinî özgürlükleri savunduğu yönünde bir eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. LDT üyelerinin bir bölümünün, içinden geldikleri felsefî ve sosyolojik köken itibarıyla din özgürlüğü konusunda hassas olmalarının bunda bir payı olabileceği düşünülebilir. Ancak bu etkenin LDT'nin söz konusu süreçteki tutumunu açıklamada sınırlı bir etkisinin olduğu söylenebilir; çünkü ülkenin içinden geçtiği dönemde yaşanan ağır bireysel hak ihlalleri, dindar olsun veya olmasın, herhangi bir liberalin kayıtsız kalamayacağı ölçüde yoğunlaşmıştır. Öte yandan, müdahale sürecini eleştiren LDT üyelerinden önemli bir bölümü de bireysel yaşantılarında dinin belirleyiciliği az olan veya hiç olmayan kişilerden oluşmaktadır. LDT'lilere göre, liberalizmin temelinde ihlâl edilemez birey haklarının varlığına ilişkin genel yaklaşım, söz konusu süreçteki ihlallerin dışında, bireylerin her türden felsefî, etnik, kültürel, cinsel vb. kimliğine karşı saldırılara karşı birey haklarını savunmayı gerektirmektedir ve onlar bunu yapma çabası içinde olduklarını düşünmektedirler.

Türkiye'deki diğer temel bir sorun olan Kürt Sorunu konusunda da LDT'nin tutumu benzer bir perspektifi ifade etmektedir. Topluluk, Kürt Sorunu konusunda, yukarıda bahsedilen bireysel haklar çerçevesinde, diğer tüm bireyler için olduğu gibi Kürt bireylerin de sivil ve siyasî haklarını tanımakta, grup olarak talep ettikleri hakları bu bireysel haklardan türetmektedir. Topluluk üyelerinden bu konuda görüş belirtenlerin çerçevesinde LDT'nin Kürt Sorunu konusundaki tutumunu anlamaya çalışacak olursak, bu konuda yapılması gereken, Kürt veya diğer etnik kimliklerden bireylerin kendi dillerini, kültürlerini ifade etmelerine, kendi tercihleri doğrultusunda siyasî taleplerini dile getirmelerine engel olmamak, hiçbir siyasî veya stratejik gerekçe adına bireysel hakları kurban etmemektir. Kürt bireylerin ifade hürriyeti her şeyden önce ahlâkî bakımdan savunulmakta, bunu yapmanın pratikte de bölünmeye yol açmayacağı, tersine, bütünlüğü pekiştireceği vurgulanmaktadır. Bu perspektif yukarıda belirtilen ana çizgileri itibarıyla liberalizme uygun görünmektedir; ancak LDT'nin Kürt Sorunu konusundaki bu genel perspektifi somutlaştırarak, örneğin "Kürt Sorununa liberal çözüm" gibi spesifik çalışmalara dönüştürememiş olması ciddi bir eksiklik olarak görülebilir. Bununla birlikte, bu konuda bireysel kaygılarıyla görüş beyan etmeyen veya milliyetçi hassasiyetleri sebebiyle suskun kalan bazı üyeler dışında, Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan, Melih Yürüşen ve Berat Özipek gibi birçok LDT üyesi, liberal bir perspektiften soruna ilişkin çözüm önerilerini dile getirmişlerdir.

LDT'nin gayrimüslimlerle ilgili çalışmaları da liberal bir perspektifi ifade etmektedir. Bu konuda, özellikle gayrimüslim vakıflarının tâbi tutulduğu kısıtlamaların kaldırılması, onların hürriyet ve mülkiyet haklarına saygı gösterilmesi, eğitim ve ibadet gibi faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gibi konularda Topluluk üyeleri tarafından birçok makale yazılmıştır. Bu konuda yazan LDT üyelerine göre Türkiye'deki müslümanların karşı karşıya bulundukları sorunlarla gayrimüslimlerininki aynı kaynaktan türemektedir ve çözüm bütün bir din alanını düzenleyen mevzuatın insan haklarına uygun biçimde yeniden düzenlenmesinden geçmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen en önemli faaliyetlerden biri, 2004 yılının 20-21 Mart'ında gerçekleştirilen "*Dinlerarası İlişkiler: Seküler ve Demokratik*

Bir Sistemde Barış içinde Birarada Varoluş Arayışı” Konulu toplantıdır. LDT tarafından amacı “Türkiye’deki çeşitli inanç gruplarının barış içinde bir arada yaşamasının önündeki engellerin soruşturulması, taleplerinin belirlenmesi, ilgili mevzuatın insan hakları ve demokrasi ilkeleri ışığında ele alınması ve bu alanda yapılması gerekenlerin tespitinin yanında; söz konusu grupların birbirlerinin taleplerine nasıl baktıklarının ve birbirlerinden neler beklediklerinin de karşılıklı olarak anlaşılması” olarak belirtilen bu faaliyette, Müslümanlar ve Hristiyanlardan ateistlere, Alevî ve Sünnilerden Keldanilere ve Bahailere kadar pek çok inanç grubuna ait temsil gücü olan bireyler bir masa etrafında toplanarak, din alanının özgürleştirilmesi için yapılması gerekenler konusunda sadece ortak bir anlayış değil, somut öneriler de geliştirmeye çalışmaktadırlar⁷.

Türkiye’deki özgürlük sorunu kuşkusuz yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir ve LDT üyelerine göre birey haklarını herkes için güvence altına almak, bu hakların ihlalden şikayet eden çok farklı birey ve birey toplulukları için sorunları azaltacaktır. Bu çerçevede fikirlerinden dolayı suçlanan bireylerden, cinsel tercihlerinden dolayı mağdur edilen eşcinsellere kadar herkes için hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarının tanınip korunması zorunludur. Bu genel perspektif doğrultusunda bazı LDT üyeleri Uluslararası Af Örgütü ve Mazlumder gibi insan hakları örgütlerine fiili destek verirken, eşcinseller tarafından kurulan bazı STK’larla da iletişim içinde bulunmaktadırlar.

Liberal Düşünce Topluluğu’nun Uluslararası Temasları

LDT’nin yukarıda belirtilen “çağdaş medeniyetin temelinde bulunan fikirleri anlamayı, tanıtmayı, yaygınlaştırmayı ve gerek Türkiye’nin ve gerekse dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunlara bu fikirlerden güç alarak çözüm bulma” amacının, onun sadece ulusal sınırlar içinde faaliyet göstermekle yetinmeyip, bu düşünce geleneğinin temsilcileriyle evrensel düzeyde dayanışma içinde bulunmasını gerektirdiği, kuruluşun ilk dönemlerinde dile getirilmiş ve kısa bir tartışmanın ardından genel olarak kabul görmüştü. Bu tartışmada LDT’nin “yabancı” kuruluşlarla ilişki kurması konusunda çekingen davrananlar, bunun liberalizmin evrenselliğine ve daha liberal bir dünya için ulusal sınırları aşan bir işbirliğinin gereklerine aykırı olduğunu bildiklerini, ancak Türkiye’de “dış güçlerden destek alan” bir oluşumun kolaylıkla “karanlık ilişkileri olmak”tan “hainliğe” kadar geniş bir çizgide suçlanabileceğine ilişkin kaygılarını dile getirmişlerdir. Sonuçta çıkabilecek bu tür sorunları göze almak ve liberal bir fikir hareketinin gerektirdiğine inandıkları işbirliğini bu kaygılara feda etmemek gerektiği konusunda genel bir mutabakat sağlanmıştır. Atilla Yayla’ya göre Yurt dışındaki liberal dernek ve vakıflarla ve liberal bireylerle kurulacak ilişki, eşitliğe dayandığı, Topluluk üyeleri tarafından kararlaştırılan faaliyetlerin niteliğine aykırı olmadığı ve iyi tanımlanmış bir çerçevede ve kamunun bilgisine açık biçimde yürütüldüğü sürece, kaçınılması gereken bir ilişki değildi. Bu çerçevede LDT, kuruluşundan kısa bir süre sonra ABD’den *Atlas Economic Research Foundation*, *Cato Institute*, Kanada’dan *Fraser Institute*, yine ABD’den *Freedom House*; Almanya’dan Friedrich Naumann Vakfı, Hollanda’dan CORDAID gibi çok sayıda ülkedeki liberal oluşumla ve George Mason Üniversitesinden ünlü tarihçi Prof. Leonard Liggio’dan Buckingham Üniversitesinden siyaset felsefesi alanındaki eserleriyle tanınan Norman Barry’e kadar çok sayıda liberal kuruluş ve akademisyenle ve *Freeman* (bugünkü *Ideas on Liberty*) gibi dergi çevreleriyle iletişim içine girdi.

LDT’nin bu ilişkileri, derneğin adının yeterince bilinmediği ve faaliyetleri dikkat çekmediği dönemlerde sorun teşkil etmedi. Üyelerden bir bölümü, devlet ve hükümet dışı örgütlerle açık bir ilişki kurulduğu sürece bunun sorun teşkil etmemesini bekliyorlardı. Ancak diğer bölümüne göre,

⁷ Bu konuda yapılması gerekenlere ve bu kapsamda yasal düzenlemelere ilişkin ikinci toplantı 2004 yılının Kasım ayında gerçekleştirilecek olup, bu makalenin yazıldığı sırada hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

LDT bünyesinde üretilen fikirlerin “müesses nizam”ın politikalarıyla uyuşması beklenemezdi ve zaman bu ikincisini haklı çıkardı. Özellikle 28 Şubat sürecinde bu çelişki çok daha açık bir biçimde ortaya çıktı. LDT’nin “dış mihraklarla” ilişkisi de bu dönemde bir suçlama konusu haline getirildi. Bazı “gazeteci”lerin bu ilişkiyi sanki deşifre ediyormuşçasına yazmalarının ve örneğin Avrupa Komisyonu ile yürütülen İfade Özgürlüğü” projesi çerçevesinde kullanılan ve LDT’nin web sayfasında zaten ilan edilmiş olan mali kaynaklara ilişkin bilgiyi suçlayıcı bir bağlamda ve sanki ele geçirilmiş bir gizli bilgi gibi takdim etmelerinin ardından Topluluk tehditler almaya başladı. Özellikle bazı Alman vakıflarının başka bazı siyasi sorunlarla ilgili olarak suçlandığı bir ortamda Friedrich Naumann Vakfı ile ilişkisi de suçlama konusu haline getirildi. Bu süreçte Topluluk, -bazı üyelerinin ifadesiyle “özür dileyici veya izah edici bir tutum içine girmeyip”-, kendisini ve ilişkilerini savundu ve bu ilişkilerin devam edeceğini duyurdu⁸. Bugün de LDT’nin dünyanın çeşitli ülkelerinden liberal oluşumlarla ilişkisi ve dayanışması devam etmektedir.

Sonuç

Türkiye tarihinde, fikirler üzerine kurulan, uzun süre faaliyet gösteren ve bir gelenek veya ekol oluşturan entelektüel ilişki veya kuruluşlara rastlamak güçtür. Genellikle tek bir kişinin karizmatik özelliklerine bağlı olarak onun etrafında toplananların oluşturduğu fikir kulüpleri veya dergi çevreleri olagelmış, ancak onunla ihtilaf, onun ölümü veya siyasi konjonktürün değişmesi gibi sebeplerle zaman içinde bu yapı ve ilişkiler sönmüştür. Fikirler ve ilkeler üzerine kurulu, kişisel ilişkileri veya inisiyatifleri aşan uzun ömürlü yapılar azdır. Türkiye siyaset ve fikir hayatında LDT, işte bu az sayıdaki entelektüel oluşumdan birisi olarak ortaya çıkmıştır. Hiç kuşkusuz onun somut bir varlığa dönüşmesinde bir kişinin, Prof. Dr. Atilla Yayla’nın uzun soluklu ve ısrarlı çabalarının, insanları bir araya getirmekle kalmayıp bir arada tutmayı da başaran karizmatik kişilik yapısının olmazsa olmaz bir belirleyiciliği vardır. Ancak LDT’nin temel özelliklerinden birisi ve aynı zamanda Atilla Yayla’nın da başarısı, kuruluş ve işleyişte ne kadar belirleyici rolü olursa olsun, uzun vadede topluluğun kalıcılığını bir kişiye değil, bir fikrî beraberliğe veya ilişkiye bağlayabilmiş olmasıdır⁹. Bu yönüyle LDT üyeleri arasında, daha bugünden bu amaca önemli ölçüde ulaşıldığı şeklinde bir yaklaşım genel olarak paylaşılmaktadır. Onlara göre herhangi bir sebeple LDT’nin kurumsal yapısı ortadan kalksa bile, onun kendisine biçtiği misyon çerçevesinde liberalizm adına oluşturduğu birikim ve bir okul olarak yetiştirdiği veya gelişimine katkıda bulunduğu liberal birey veya yapıların meydana getirdiği entelektüel dinamizm devam edecektir. Bu yaklaşım, LDT’nin 1992’den itibaren ürettiği olağanüstü çeşitlilikteki liberal fikir ürünleri, dergiler, kitaplar, makaleler ve vücuda getirdiği başka entelektüel oluşumlar göz önüne alındığında abartma sayılmaz.

⁸ LDT’nin Genel Koordinatörü Özlem Çağlar, “yabancı” kişi ve kuruluşların kötü niyetle destek verdiklerine ilişkin eleştiriler konusunda “kimsenin gizli gündemini bilemeyiz ve bunu tespit etmeye yönelik bir istihbarat çalışmasını gerçekleştirecek durumda da değiliz. Bizim herhangi bir yardım olsun veya olmasın, kendi inisiyatifimizle belirlediğimiz bir gündemimiz ve yayın politikamız var. Çeşitli ülkelerden iletişim içinde olduğumuz liberal partnerlerimizden, bizim tarafımızdan kararlaştırılan ve çerçevesi oluşturulan bazı faaliyetlerimiz için destek alıyoruz. Bu destek eğer maddi katkı ise, onu da mutlaka yürütülen faaliyet içinde belirtiyor, örneğin basılan bir kitabın üstünde veya künyesinde ‘Bu kitap şu kuruluşun katkılarıyla basılmıştır’ ibaresini koyuyoruz” demektedir. Çağlar’a göre, eşitlik ve gönüllülük temelindeki bir ilişkinin hiçbir mahsuru olamayacağı gibi, dünyanın her ülkesindeki liberallerle dayanışma, bu ideolojinin evrenselliğinin de bir gereğidir.

⁹ Bu konudaki bir değerlendirme için bkz. Bekir Berat Özipek, “Siyasette ve Fikir Dünyasında Liberal Düşünce Topluluğu”, *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 113-122.

Liberalizmi anlamak, onu kendi içinde tutarlı bir fikirler bütünü olarak savunmak ve bunu bir gelenek oluşturmayı mümkün kılacak biçimde kurumsallaştırmak bakımından LDT'nin tarihsel bir rol ifa ettiği açıktır. Ancak belki bunun kadar önemlisi, Türkiye'de sıkça düşülen bir hataya düşmeden, etnik, siyasi, cinsel vb. nedenlerle teorinin gerektirdiği hakları bazı kesimlerden mahrum kılmadan felsefi ve siyasi mücadele vermektir. Bu çerçevede, LDT'nin dindarlardan ateistlere, Türklerden Kürtlere ve azınlıklara kadar geniş bir çizgide "öteki" oluşturmamayı başarmış olması önemlidir. LDT benzeri oluşumların sağda, solda ve İslamî kesimde yaygınlaşması, Türkiye'deki entellektüel tartışmaların gerçekleştirilebileceği felsefi iletişimin gelişmesi, tartışmaların düzeyini yükseltmesi ve insan hakları ve demokrasi gibi farklı kesimlerce benimsenen idealler doğrultusunda tartışırken aynı anda işbirliği yapabilmeyi mümkün kılması bakımından da önemli görünmektedir.

© Liberal Düşünce Topluluğu, 2005

Kaynaklar

Coşar, Simten, "Liberal Thought and Democracy in Turkey", *Journal of Political Ideologies*, February 2004, 9 (1), pp. 71-98.

Erdoğan, Mustafa, "Benim Gözümde Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 25-35.

Erkan, Caner, "Liberal Düşünce Topluluğu Üzerine Birkaç Not", *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 123-127.

Göktürk, Gülay, "Erken Öten Horoz", *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 109-111.

Özipek, B. Berat, "Siyasette ve Fikir Dünyasında Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 113-122.

Yayla, Atilla, *Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Liberte, Ankara, 2003

Yürüşen, "Liberal Olmak veya Bir Tercihin İzini Sürmek Üzerine Bir Deneme", *Liberal Düşünce*, C. VII, Sayı 28, Güz 2002, ss. 67-85.